

Necmettin Sadak (1890-1953)

Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk devrinde yaşamış, Türk ilim, basın ve siyasi hayatında önemli izler bırakan şahsiyetlerden biridir. Necmettin Sadak, Sadık Şahabettin Bey ve Arife Hanım'ın dört çocuğundan biri olarak 1890 yılında Isparta'da doğdu. Avrupa'da büyümüş ve hukuk eğitimi almış aydın biri olan babası, o tarihte Isparta Bidayet Mahkemesi'nde Savcı Muavinliği görevinde bulunmaktaydı. Necmettin Bey, babasının mesleğinden dolayı, ilk ve orta tahsilini farklı şehirlerde tamamladı. Afyon'da başladığı ilkokulu Edirne'de bitirdi, ortaokulu ise İzmir'de başlayarak Konya'da tamamladı. Galatasaray Lisesi'nden 1910 yılında mezun olduktan sonra, yüksek tahsil için Maarif Nezareti tarafından Fransa'ya gönderildi. Lyon Lisesi'nde felsefe, Lyon Üniversitesi'nde de sosyoloji öğrenimi gördü ve eğitim bilimleri diploması da alarak 1913 yılında yurda döndü. Necmettin Bey, Fransa'da bulunduğu yıllarda tanıştığı Fatma Belkis Hanım (Adrien Delon) ile evlendi ve bu evliliğinden Fatma Necla ve Ayşe Leyla adlarında iki kızı oldu. Öğrenim yıllarında bir yandan da çeşitli yazılar kaleme alarak gazetecilik hayatına başladı.

1913 yılı ekim ayında, Maarif Nezareti'nde Fransızca tercümanı olarak göreve başladı. Yaklaşık iki yıl sonra aynı Nezaretin Telif ve Tercüme Dairesi'ne atandı. Bu vazifesi sırasında Ziya Gökalp'in dikkatini çekti ve Kasım 1916'da İstanbul Darülfünunu Sosyoloji Kürsüsü'nde onun yardımcısı oldu. Türkiye'de ilk kez bir Sosyoloji Enstitüsü'nün kurulmasına katkıda bulundu. Ziya Gökalp'in 1918'de Malta'ya sürgüne gönderilmesiyle onun yerine geçerek, 1927 yılı sonlarına kadar sosyoloji derslerini yürüttü. "*Sosyalizm*", "*Komünizm*", "*Sosyoloji*", "*İçtimâiyâtta Usûl*", "*İktisadî İçtimâiyât*", "*Hukuk İçtimâiyâtı*", "*Ahlâk*", "*Din*" ve "*Sanat*" derslerini okuttu. İlmî açıdan dengeli, ılımlı, nesnel, ihtiyatlı ve bir ilim adamında bulunması gereken tüm vasıfları haiz bir sosyolog olarak tanındı. Durkheim Sosyolojisini benimseyen, Durkheim'in fikirlerini Türk toplum ve kültürüne uyarlamak suretiyle milli bir sosyoloji meydana getirmeye çalışan Ziya Gökalp'in etkisinde kaldı. Çeviri eser, telif eser ve ders kitabı olmak üzere alanında çok sayıda kitap kaleme aldı. Bu alandaki telif ve tercüme kitaplarının bazıları şunlardır: "*İptidai Cemiyetlerde Din Müessesesi*", "*Tesanüd Rabitası*", "*Siyaset Nazariyelerinden Almanya'da Sosyalizm- Karl Marx*", "*İçtimâiyatın Teessüsüne Kadar Ulûm-i İçtimâiye. İlm-i Siyaset Nazariyeleri- İlm-i Siyasetin Menşeleri*", "*Sosyoloji*", "*Toplum Bilim Sosyoloji*", "*Cumhuriyet Kiraatı*", ve "*İçtimâiyât*". Ayrıca "*Yeni Mecmua*" ve "*İçtimâiyât*"ta da sosyoloji ile ilgili ilmi makaleler ve liselerde uzun yıllar okutulan sosyoloji ders kitapları yazdı.

Necmettin Bey, sosyolojiyi müstakil bir ilim haline Durkheim'in getirdiğini savunarak, bu nedenle onun dayanışmacılık akımını benimsedi. Meydana getirdiği eserlerinde, sosyolojinin birçok yönden felsefe ve psikolojiden ayrıldığını, kendine özgü bir çalışma sahası olup insan fiillerine yön veren kanunları incelediğini ileri sürdü. Çeşitli mecmualarda sosyoloji ilmini tanıtıcı özgün makaleleri ve Durkheim'in eserlerini tercüme ederek yayınlamasıyla, sosyolojinin Türkiye'ye girmesine de katkıda bulundu. Ziya Gökalp gibi sosyolojinin toplumu yönlendiren yanı sıra ilgilenecek, yaşanan dönemin mevcut toplumsal ve siyasi yapısını anlamak suretiyle toplumun gelişim yönünün tayin edilmesinin mümkün olacağına inandı. Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılapların benimsenmesi ve demokratik hayata geçişteki birtakım toplumsal sorunların aşılması gibi temel sosyal problemlerle de ilgilendi.

Necmettin Bey kaleme aldığı ilmî yazılarında, sosyolojinin başlı başına bir ilim olduğunu ileri sürerek, sosyolojiye en çok ihtiyaç duyan memleketlerin kuşkusuz Cumhuriyet idaresine geçerek bu anlamda birtakım inkılâplar gerçekleştiren Türkiye gibi yeni kurulan ülkeler olduğunu savundu. Bir toplumu yönetebilmek için artık yalnızca zekâ ve karakterin yeterli olmayıp, devlet yöneticilerinin ilimden yararlanarak idare etmek istediği toplumu ilmi açıdan tedkîk etmeleri gerektiğini ileri sürdü.

Necmettin Bey, öğrenimini gördüğü ve icra ettiği mesleği sosyoloji olmasına rağmen, daha çok gazeteci kimliğiyle tanındı. Sosyoloji alanında meslek hayatına girişi ile gazetecilik faaliyetleri aynı yıllarda başladığından bu alanlardaki çalışmaları paralel bir seyir izledi. Henüz lise yıllarında yayımlanan “*Tiraje*” mecmuasında amatör olarak başladığı yazarlığa, Fransa’da öğrenim görürken “*Progress*” gazetesinde devam etti. Lyon’da bulunduğu son senesinde, İstanbul’da yayımlanan “*Tanin*” gazetesine yazılar gönderdi. Yurda döndükten sonra Sosyoloji alanında göreve başlarken “*Tanin*”, “*İkdam*”, “*Sabah*” ve “*Vakit*” gazetelerinde yazılar kaleme aldı. 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru, ülkenin ve milletin içerisinde bulunduğu güç durumda akşamları çıkarılacak bir gazetenin Türk milletini ve kamuoyunu bilgilendirme ve etkilemede yararlı olacağı düşüncesi ile “*Akşam*” gazetesi kuruldu. Savaş nedeniyle yaşanan olumsuz gelişmelerin neden olduğu ümitsizlik, başkent İstanbul’da daha belirgin yaşanmaktaydı. Böyle bir ortamda Necmettin (Sadak), Kâzım Şinasi (Dersan), Ali Naci (Karacan) Beylerin ve daha sonra Falih Rıfki (Atay) Bey’in de ortak olmasıyla, Türk basın tarihinde yeni bir ses olarak “*Akşam*” gazetesi çıkarılmaya başlandı. Necmettin Bey’in başyazarlığını yaptığı ve en uzun süre yazılar yazdığı gazete “*Akşam*”ın ilk sayısı 20 Eylül 1918’de yayınlandı. Mondros Mütarekesi’nden sonra ülkede yaşanan olumsuz gelişmeler ve halkın umutsuzluk içinde bulunduğu günlerde İstanbul basınına yeni bir soluk getirdi.

Mütareke döneminde basın, İtilaf Devletleri ve İstanbul Hükümeti’nin baskı ve sansürüne maruz kalmaktaydı. Bu nedenle özellikle İstanbul’da yayınlanan gazeteler, Anadolu’da meydana gelen olaylara ilişkin haber yaparken, sansür uygulamasının ağırlığını daha çok hissediyorlardı. *Akşam* gazetesi de bu dönemde, sansür uygulamasına rağmen Milli Mücadele Hareketi’ne karşı olmayıp, onu destekleyen gazeteler arasında yer aldı. Başlangıçta İstanbul Hükümeti ile Anadolu Hareketi arasında dengeli bir yayın siyaseti izledi, ancak Sakarya Savaşı’nın kazanılması üzerine Büyük Millet Meclisi’ni açıkça desteklemeye başladı. Anadolu’da meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi veren haberleri bin bir zorluk ve fedakârlıkla elde edip haber yaparak, İstanbul halkının bu hadiselerden haberdar olmasını sağladı. Necmettin Bey, *Akşam* gazetesinin başyazarı olarak, Büyük Taarruz’un kazanılmasının ardından toplanan Mudanya Mütarekesi hakkında anlık gelişmeleri takip etmek için Mudanya’ya, daha sonra ise Lozan Konferansı’nın birinci dönemini takip edebilmek amacıyla Lozan’a gitti. Üç aya yakın bir zaman kaldığı Lozan’da, konferansa ve muhite ait gözlemlerini ve yaptığı röportajları “Lozan Mektupları” başlığıyla gazetesine göndererek, Türk halkını bilgilendirmeye çalıştı. *Akşam* gazetesi, okur sayısı ve prestijinin zaman içerisinde artmasına rağmen, birkaç defa kapanma tehlikesi ile karşı karşıya geldi. Tiraj artışı ve daha sonra Latin harflerinin kabulü üzerine yeni harfli baskı makineleri getirtmek gibi birtakım zorlukların üstesinden gelerek, yayın hayatını uzun süre devam ettirdi.

Necmettin Bey, iç politika ve ekonomik konularda da yeterince bilgi sahibi olmasına rağmen, genellikle dış politika üzerine yazılar yazdı. Yazılarında süslü cümleler yerine kolay anlaşılır sade bir dil kullanmaya özen gösterdi. Sade bir üslûba sahip olmasıyla dikkat çekti. Kaleme aldığı makaleleri yalnız Türkiye’de değil, yurtdışında da ilgi uyandırdı. Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Falih Rıfki, Refik Halit (Karay), Hamdullah Suphi (Tanrıöver) ve Ruşen Eşref (Ünaydın) Beyler onun yakın dostlarıydı.

Henüz Lyon’da öğrenci olduğu dönemde bile güzel hâl ve hareketleriyle okul idaresinin teveccühüne mazhar oldu. Yakın çevresi tarafından iyilik yapmayı seven, alçakgönüllü, sabırlı, dürüst, asil karakterli ve son derece nazik biri olarak tanındı. İyi derecede Fransızca ve orta derecede Almanca bilen Necmettin Bey, Mustafa Kemal Atatürk’e ve onun ilke ve inkılâplarına gönülden bağlı idi. Siyasi hayatı boyunca Türk milliyetçiliği ile batı medeniyeti taraftarı idi.

Necmeddin Sadık Bey, ilmî yönü ve gazeteciliğinin yanı sıra siyasi faaliyetleriyle de önemli izler bıraktı. Milli Mücadele

döneminde Ankara Hükümeti'ni desteklemesi, Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan inkılâp hareketlerini savunması, Ruşen Eşref ve Midhat Sadullah Beylerle birlikte "*Cumhuriyet Kıraati*" adlı kitabı kaleme alarak lise öğrencilerini cumhuriyet idaresi ile sosyal ve millî inkılâplar hakkında bilgilendirmeye çalışması, siyasi hayata girmesini sağladı. Bu özellikleri sayesinde TBMM'nin III. Dönemini oluşturacak seçimlerde bizzat Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından milletvekili aday listesine dâhil edildi. 1927-1950 yılları arasında Sivas'tan altı dönem boyunca Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili seçildi. 1927 yılında yapılan seçimlerde milletvekili seçilerek, bu dönemde TBMM'de Maarif ve Dışişleri Komisyonlarında görev aldı. Çeşitli yurt gezilerinin yanı sıra Almanya'da düzenlenen Uluslararası Basın Konferansı'na katıldı. Harf inkılâbı üzerine 1928 yılında "*Türk Alfabesi*" adlı bir kitapçık hazırlayarak, eski ve yeni harflerin karşılıklarını göstermenin yanı sıra basit kelime ve cümle örnekleriyle Türk milletinin yeni harfleri daha kolay bir şekilde öğrenmelerine yardımcı oldu.

Necmettin Bey'in gazetecilikte olduğu kadar siyasi alanda da faal ve etkili bir şahsiyet olduğu, pek çok kişi tarafından bilinmekteydi. Fethi (Okyar) Bey, Paris Büyükelçiliği görevinden ayrılarak Serbest Fırka'yı kurduğunda, Necmettin Bey'i de partisinde milletvekili olarak görmek, hatta *Akşam* Gazetesi'ni Serbest Fırka'nın yayın organı haline getirmek istedi. Ancak Gazi Mustafa Kemal Paşa, "Kimi istersen al, fakat onu bana bırak!" demek suretiyle Fethi Bey'in bu isteğini geri çevirerek, Necmeddin Bey'e duyduğu sevgi ve takdiri ortaya koydu.

Necmettin Bey, 1931'de yapılan seçimlerde yeniden Sivas Milletvekili seçildi. TBMM'nin IV. Dönemi'nde de Dışişleri Komisyonu'na seçilerek Türkiye'yi yurtdışında toplanan konferanslarda temsil etti. Prag'da toplanan Uluslararası Parlamentolar Birliği Ticaret Konferansı'na katıldı. Başbakan İsmet Paşa'nın 1931'de Atina'ya yaptığı resmi ziyaret heyetinde yer aldı. 1932 yılında Cenevre'de düzenlenen Ref'i Teslihat Konferansı'nda Türkiye delegesi olarak bulundu ve aynı yıl toplanan silahsızlanma konferansında Türkiye'yi temsil etti. 1935 yılında seçimler yenilenince Necmettin Bey Sivas'tan yeniden milletvekili seçildi ve önceki dönemlerde olduğu gibi Dışişleri Komisyonu'nda görev aldı. Türkiye'nin Bern Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey'in ayrılması üzerine 1936'da, Türkiye'nin Cemiyet-i Akvam'daki daimi temsilcisi oldu. Bu sıfatla katıldığı ilk büyük konferans, Montreux Boğazlar Sözleşmesi'dir. Lozan Barış Antlaşması'ndaki Boğazlar Sözleşmesi gereğince, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının her iki kıyısı ile Marmara Denizi'nde bulunan adalar askerden arındırılmıştı. Bu alanların güvenliği ise Cemiyet-i Akvam'ın garantisi altında idi. Ancak İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte özellikle Avrupa'da meydana gelen bazı hadiseler nedeniyle Türkiye, Boğazlar bölgesine ilişkin silahtan arındırılma hükümlerinin kaldırılmasını birçok defa gündeme getirdiyse de bu husus büyük devletler tarafından dikkate alınmadı. Fakat İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesi ve Almanya'nın Ren Bölgesi'ni askerileştirmesi üzerine Türkiye, Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlere 10 Nisan 1936'da bir nota verdi. Avrupa'da yaşanan gelişmeler nedeniyle Boğazlar Bölgesine dair daha önce verilen garantinin işlevini yitirdiği belirtilerek, Türkiye'nin bu bölgeleri yeniden askeri bir hale getirmesinin zorunluluğu vurgulandı. İtalya dışındaki devletler Türkiye'nin bu talebini olumlu buldu ve 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kantonunda bir konferans düzenlendi. Böylece 1923'te yapılan Boğazlar Sözleşmesi değiştirilerek Türkiye, İngiltere, Fransa, Rusya, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Böylece Boğazlardaki silahsızlanmaya son verilerek, Türkiye'nin bölgedeki egemenliği sağlandı. Bu konferansta Türkiye'yi temsil eden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın başkanlığındaki heyette Necmeddin Sadak da yer aldı. Bunun dışında 1936 ve 1937 yıllarında çeşitli konularda yurtdışında düzenlenen çok sayıda toplantıda Türkiye'yi temsil etti.

1939 yılında TBMM'nin VI. Dönemini meydana getiren seçimlerde yeniden Milletvekili seçildi ve bu dönemde de Dışişleri Komisyonu'nda yer aldı. Türkiye adına Cemiyet-i Akvam toplantılarına katıldı. 1942 yılında eşinden ayrıldıktan

sonra Dr. Ahmet Vefik Bey'in kızı İlhan Hanım'la ikinci evliliğini yaptı. 1943 seçimlerinde beşinci defa Sivas Milletvekili seçilerek, Dışişleri Komisyonu'ndaki faaliyetlerine devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü bu yıllarda gazetecilik faaliyetlerini de sürdürdü. 1946 yılında seçimler yenilediğinde son defa milletvekili seçildi ve daha önceki dönemlerde olduğu gibi Dışişleri Komisyonu'nda görev aldı. 1947 yılında Hasan Saka Hükümeti'nde Dışişleri Bakanı oldu. Onun bakanlık yaptığı yıllar, siyasi faaliyetlerinin en yoğun dönemi oldu. Bakanlığı sürecinde Türk dış politikasında meydana gelen en önemli gelişmeler; Türkiye'nin Marshall Planı'ndan yararlanması ve Avrupa Konseyi'ne girmesidir. İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'da meydana getirdiği ekonomik sıkıntılara çözüm bulabilmek amacıyla, ABD Başkanı George Marshall'ın önerisi üzerine 1948 yılında on altı devlet tarafından Paris'te yapılan toplantıda Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı kuruldu. Bu amaç doğrultusunda yapılan konferanslarda ve Avrupa'nın bütünleşmesini sağlamak amacıyla kurulan Avrupa Konseyi'ne dâhil olma sürecinde 1949'daki toplantılarda Türkiye'yi yine Necmettin Bey temsil etti. O, Avrupa Konseyi'ni; insan hakları ve özgürlüklere değer veren ve bu ideallere bağlı milletleri kapsayan bir oluşum olarak tanımlayarak, bunun Avrupalı devletler arasındaki işbirliğini geliştireceğini savundu. Olumsuz fikirlere ve fiili cereyanlara karşı Avrupalı devletlerin kendi ortak değerlerini koruyabilmek için bu konseyi kurduklarını, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmeyi hedeflediklerini ileri sürdü. Avrupa'nın siyasi tarihinde etkili rol oynayarak barışı ve huzuru sağlayabilecek önemli bir etken olan Türkiye'nin de bu konseyde bir Avrupa devleti olarak kabul edilmesini Türk siyasi tarihi açısından önemli gördü. Avrupalı devletlerin Marshall yardımları sayesinde ekonomilerini ayakta tutabildiklerini ve bu yardım sona erdikten sonra ortaya çıkacak olan boşluğu Avrupa Konseyi'nin dolduracağı inancıyla Türkiye'nin konseye girmesinin son derece önemli bir gelişme olduğunu savundu.

Necmettin Bey, Dışişleri Bakanı olarak bu görevini 1950 yılı mayıs ayına kadar sürdürdü. Kendi bakanlığı döneminde Türkiye, Atatürk'ün dış politika ilkelerine uygun akılcı ve barışçı bir dış politika takip etti. Bakanlık süresi boyunca seyahatleri ve katıldığı bütün konferanslar hakkında yurda döndüğünde hükümete bilgi verdi. Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle Necmettin Bey'in siyasi hayatı da sona erdi. Dışişleri Bakanlığı görevini Fuat Köprülü'ye devrederek, *Akşam* gazetesindeki başyazarlık görevine döndü. Ancak bununla birlikte sağlık sorunları baş gösterdi. Akciğer rahatsızlığı olduğunu öğrenip İsviçre'ye giderek ameliyat olduğunda, akciğer kanseri teşhisi kondu. İstanbul'a döndükten sonra hastalığını eşi İlhan Hanım'dan saklayıp tedavi olmak için ABD'ye gitti. New York'ta yaklaşık bir buçuk ay kanser tedavisi gördükten sonra 21 Eylül 1953 tarihinde vefat etti. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Zincirlikuyu Mezarlığı'nda defnedilen Necmettin Bey'in ölümü, yerli ve yabancı basında büyük yankı uyandırdı.

Mustafa ÖZYÜREK

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.18.01.02/32.74.14.

BCA, 030.18.01.02/64.33.5.

Emekli Sandığı Arşivi, "Necmettin Sadık Sadak", Dosya No: MO 110. 054.

Foreign Office (FO), 371/48798 R 13216.

TBMM Arşivi, Tercüme-i Hâl Kâğıdı, "Necmeddin Sadık", Devre: III, Sicil No: 75.

Araştırma, İnceleme ve Diğer Kaynaklar

ARMAOĞLU, Fahir, **Siyasi Tarih 1789-1960**, Sevinç Matbaası, Ankara 1964.

BİNARK, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi TBMM VI. Dönem (3 Nisan 1939-15 Ocak 1943)**, I, TBMM Vakfı Yayınları No. 36, Ankara 2004.

BİRİNCİ, Ali, "Necmeddin Sadık Sadak (1890-1953)", **Türkiye'de Sosyoloji (İsimler Eserler) I**, Der. M. Çağatay Özdemir, Ankara 2008.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IV. DÖNEM (1931-1935)**, II, TBMM Vakfı Yayınları No: 12, Ankara 1996.

ESATLI, Mustafa Ragıp, "Akşam'ın Ufkunda Sönen Bir Güneş", **Akşam**, 2 Ekim 1953, S. 12569, s.5, 8.

KARACAN, Ali Naci, "Arkadaşım Necmeddin Sadak", **Milliyet**, 23 Eylül 1953, S. 1211, s.1, 7.

ÖNCÜ, Ali Servet, CEVİZLİLER, Erkan, "Avrupa Bütünleşmesi İçin Önemli Bir Adım: "Avrupa Konseyi" ve Türkiye'nin Konseye Üyeliği Meselesi", **Gazi Akademik Bakış**, VII/13, Ankara-Kış 2013, s.15-44.

ÖZKAYA, Yücel, **Millî Mücadele'de Atatürk ve Basın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.

ÖZTÜRK, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931**, III, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, Ankara 1995.

ÖZYÜREK, Mustafa, **Millî Mücadele Dönemi'nde Gazetecilik Yönüyle Necmettin Sadık (SADAK) (1918-1923)**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 2015.

SADULLAH, Naci, "Gazetelerimizi Kimler Çıkıyor? Akşam", **Yedigün**, Sene: 2, III/65, İstanbul-6 Haziran 1934, s.14-18

SOLELLİ, Sezai, "Necmettin Sadak", **Hafta**, II/43, Türkiye Yayınevi, İstanbul-21 Temmuz 1950, s.9

ŞENTÜRK, Ayşegül, **Necmettin Sadık Sadak Gazeteci ve Siyasi Kimliği (1890-1953)**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Isparta 2011.

ŞENTÜRK, Recep, "İçtimâiyât", **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXI, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s.448-449.

YALVAÇ, Mehmet, "İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sosyoloji Eğitiminin Tarihçesi (1912-1982), I", **Kubbealtı Akademi Mecmuası**, 1, İstanbul-Ocak 1985, s.57-72.

23/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/necmettin-sadak-1890-1953/?pdf=3435> adresinden erişilmiştir